

Kilenc szín

■ *Kerékgyártó István: Makk ász az Olajfák Hegyén. Jelenkor Kiadó, 2003. 242 oldal, 2200 Ft*

Hogy a makk ász hogyan kerül az Olajfák Hegyére, azt nem mondom meg. Megtudhatja bárki, aki elolvassa Kerékgyártó István regényét. Azt viszont határozottan állítom, hogy ez egy regény, Kerékgyártó első igazi regénye. Előző könyve, a *Vagyonregény*, címével ellentétben, kordokumentumként hívta fel magára a figyelmet; a szerző regénykomponáló és regényesítő leleményei szervesen mutatkoztak benne, és inkább ártottak, mint használtak neki. A *Makk ász...*-ről e tekintetben jóval kedvezőbb ítélet mondható. Kerékgyártóval az történt, ami középkorú autodidakta írókkal viszonylag ritkán fordul elő: írás közben feltámadt benne az érdeklődés az írói mesterség iránt, és ennek felkészültségéhez illő tárgyát is megtalálta. A *Makk ász...* korfestő regény, a korai Kádár-rendszer egyik évét mutatja be egy dunántúli kisvárosi családban. Az év: 1961, a kisvárosban nem nehéz ráismerni Kaposvárra, a személyeket és az eseményeket pedig egy kamaszodó fiú szemszögéből nézzük, aki egyszersmind az elbeszélő is.

En-elbeszélő alkalmazása esetén (különösen, ha gyermekkori emléket idéz fel az elbeszélő) szinte elkerülhetetlen a későbbi ismeretek, tapasztalatok burkolt vagy nyílt rávetítése a gyermeki nézőpontra. Ez a narrátori mozgástér növelésének jóformán egyedüli módja, így lehet összefüggéseket érzékeltetni az elkülönült részletekre figyelő gyermeki látásmód imitálása mellett is. Kerékgyártó azonban nem így tesz. Ő egy olyan regényszerkezetet hozott létre, amely metonimikus jellegénél fogva kifejezetten elkülöníti a regény mozzanatait, így a puhuló (de még nem puha) diktatúrabeli kisvárosi hétköznapok mögött nem sejtik fel semmiféle távlat. A könyvben felidézett színek, amelyek a kilenc fejezet címét adják, végeredményben a szürkeségről szólnak (ezt az utolsó előtti fejezet május elsejei felvonulási jelenete szemlélteti is), és a kommunizmus építésének kozmikus ábrándját előidéző esemény, Gagarin űrrepülése csak még nyilvánvalóbbá teszi a viszonyok sivár szűkösségét. („...Gagarin arról beszél, hogy élete legragyogóbb eseménye az űrrepülés előtt az volt, amikor tavaly nyáron belépett a Szovjetunió Kommunista Pártjába, és hogy ezt az űrrepülést is felajánlja a párt huszonkettedik kongresszusának”, illetve: „Eztet a verset megtanúnád, és szavaanál ot nekünk. Na figyelj! Gagarin őrnagy, Garócs István verse.”)

A regény formája a színek seregszemléje mentén alakul. Sárga, Kék, Barna, Vörös, Fekete stb., így sorjáznak a fejezetcímek, és minden fejezet elején rövid kopf idézi fel, egyszersmind szórja is szét az adott szín árnyalatait. A *Fekete* című fejezet kopfja például így hangzik: „Fekete volt Benjamin Nyamburu bőre, mint a tojásbrikett; matt-fekete az ég, mint az üst oldala, amikor Margit babácskáját lestük a Holdban; nénikém arcán szurok gyöngyöcske gördült végig; bogárfekete a víz tükre a vödörben; koromfekete a misztériumjáték éji színpada; fekete volt Gyula bácsi ünnep-lős öltönye, mint a medveszar; és fekete, vad zenére táncoltak az aktívák az Édosz békegyűlésén.” Látszólag össze nem tartozó dolgok kerülnek egymás mellé, sőt, a színárnyalatok elkülönülése révén hátat is fordítanak egymásnak. Ugyanakkor a színek ki is jelölik, ki a „főreszvényes” az adott fejezetben (a *Fekete*-ben természetesen egy afrikai fiatalember, de mellette a keményvonalasan primitív nagybácsi szuggesztíven és babonásan primitív felesége is), de ami ennél fontosabb: a színek által felidézett események és anekdotikus mozzanatok imitálnak is egyfajta cselekményt, anélkül, hogy ténylegesen végigfuttatna egy vagy több cselekményszálát a szerző. Az olvasónak olyan érzése támad, mintha kibontakozna egy szerelmi történet egy Gyöngyi nevű lánnyal, vagy mintha a Gyula nevű nagybácsinak volna egy alakulás- vagy fejlődéstörténete; ám valójában anekdoták és egyébfajta, anekdotává nem formálódó groteszk események vannak, és ezek külön-külön is, együttvéve is arról szólnak, ami a konszolidált Kádár-korszak lényege volt: hogy minél inkább végbemennek a dolgok, annál inkább nem történik semmi.

Kerékgyártó könyvének talán legfőbb érdeme, hogy ezt érzékelteti, nézzük akár a szerkezetet, akár a miliót (milió van, atmoszféra – még – nincs igazán), akár a szereplők elhelyezkedését és mozgását. Ami ez utóbbiakat illeti: a családi tabló mellett vagy anekdotahősök bukkannak fel (mint például Nyamburu elvtárs, a táncos kedvű kenyai diák, vagy a csajozó plébános, aki melleleg besúgó), vagy a vágy és a szorongás titokzatos tárgyai (mint a már említett Gyöngyike vagy Vendel, az „ugró-mókusnak” becézett torzszülött). A családi körben a narrátort (és a szerzőt) leginkább a tájszólásban beszélő kommunista élharcos, Gyula bácsi érdekli, alkalmasint azért, mert őt a legkönnyebb nevetségessé tenni, és ő testesíti meg a leglátványosabban a Kádár-korszak kicsinyes barginóságát. Az ő bűne az, hogy magáévá teszi a hivatalos világnézetet, hisz benne; mire a család (amelynek meggyőződése, ha ez meggyőződés, hogy nem szabad „kilógni a sorból” „semmilyen irányban”) megkéri a spicli plébánost, hogy jelentse a szerveknek, hogy Gyula bácsi rendszeres templomjáró (ami nem igaz), mire Gyula bácsi kitaláltatja a pártból, és nyulakat kezd tenyészteni, szép sikerrel.

Akármilyen tanulságos és kerek is ez a sztori, egy kicsit mégiscsak sajnálom, hogy Kerékgyártó figyelmének nagy részét lekötötte, mert így az igazi nagy drámalehetőségek elsikkadnak, pedig ezekből nem is egy van a regényben. Ilyen a nagyapa (harmadrendi ferences szerzetes) megtérése és a nagymamával folytatott tragikomikus küzdelme, ilyen Gyula bácsi feleségének, Margitnak (aki egy Németh László-i nőalak lehetne) éppen csak jelzett története, és főleg ilyen magának az elbeszélőnek szüleihez való, szintén ki nem dolgozott viszonya. A fiú, aki a könyvben szól hozzánk, nem szereti édesanyját, apjáról is alig beszél; majd a könyv egy bizonyos jelenetében megtudja, hogy anyja nem akarta őt a világra hozni. Mondom, ezek igazi drámai helyzetek lehetnek volna, de amennyire kár, hogy Kerékgyártó nem mélyítette el őket, annyira biztató is, hogy képes volt rájuk találni.

A nagyregény perspektíváinak elmaradásáért ezen túlmenően kárpótolnak a részletek, amelyekben újra meg újra megmutatkozik a szerző ötletgazdagsága, humora és jó megfigyelőképessége. Emlékezetes marad Cseresnyés pedellus május elsejei felszólítása („Ebből is vigyetek, ne csak a marxokból” – nyilván Kádár és Münnich borotvált arcú képeiről van szó) és a rákövetkező cserebogár-scherzo, Bartalos tisztelendő koi-tusztá tudós magyarázatokkal, a többértelmű macska- és naphal-metaforika és még sorolhatnám. Kerékgyártó ebben a könyvében megmutatta olvasójának azt a világot, amely nem tud egész lenni, és amelynek emberi viszonyaiban – Petrivél szólva – „nincs helye semmi résznek”; kíváncsi vagyok, fog-e teremteni olyan világot is, amelyet a tér-idő koordináták keretein belül (vagy túl?) az emberi viszonyok feltérképezése tesz bejárhatóvá.